

ство рецензии, които чертаят пътя на книгата – от руските „Славянские известия“ и „Славянское обозрение“, през хърватските „Виенац“ и „Хърватска“ до френския „Пари хроник“. Не може да се отрече, че епистолярната стратегия на Вазов се е оказала напълно сполучлива.

Вазов знае каква битка е повел. Престоят в Одеса, гостуването в Петербург, участието на тържествата в Киев по случай 900-ата годишнина от покръстването на русите са разтворили перспективата за истинското творческо пребиваване „навън“. Много преди другите участници на българския литературен хоризонт Вазов е разбрал, че европейското пътуване на текстовете му може да бъде решаващо за българското им битие, че думите там могат да редят позициите у дома, а синтагмата „български писател“ придобива стойностите на изключително представителство само в съпоставката с чуждите фигури на подобна емблематичност. Формулата „*нашият Вазов като техния Юго, Гьоте, Байрон...*“ се нуждае първо от обратното, преводно прочитане – техният Вазов като нашите Юго, Гьоте, Толстой... Новият роман, за чието завършване Вазов своевременно уведомява мнозина, ще трябва да предприеме тъкмо това пътуване, да постигне точно тази обратимост.

Рядко и с неприкрито неудоволствие, само под натиска на външните принуди ще напусне България Иван Вазов. И все по-целенасочено, упорито ще работи за преводното пътуване на текстовете си „*по Европа*“. До края на века романът „Под игото“ е преведен на английски, шведски, полски, френски, хърватски, румънски ... на общо 12 езика за по-малко от седем години. Сюжетът с изпреварващото му публикуване като самостоятелно издание на английски е предизвиквал лобопитството на мнозина интерпретатори, в истински топос на българското критично говорене се е превърнал обаче контрастът между високо позитивните чужди оценки за произведението и остро негативните коментари за него в българската преса на 90-те години на века. Студиите на д-р Васил Балджиев и Илия Миларов, критичните интерпретации на Пенчо Славейков и д-р Кр. Кръстев вече са многократно коментирани. Не че през периода липсват положителни български рецензии или пък броят им е значително по-малък. Напротив, похвалните слова за Вазовия роман са изобилни, но всички те страдат от един основен дефект и Инна Пелева го е открила с недвусмислена яснота: „*Големият аргумент на поддръжниците е всъщност аргумент, взет назаем – отзивите „pro“ почти винаги поантово се позовават на добрите думи, казани за романа в чужбина... Авторитетното чуждоземно слово, благоговейно цитирано или преразказвано, за известно време се оказва изглежда основната инстанция, произвеждаща Вазовия текст в ценност тук.*“ (Пелева 1994). Зад постигането на тази отводна институционалност стои грижливо обслужван процес, внимателно „менажиране“ на личности, интереси, амбиции (литературни и/или политически); стои цяла коалиция от единомислещи, задвижвана всъщност от поета и писателя Вазов²². Преводите на „Под игото“ са само сполучливото начало на един процес, превърнал се в неизменна част от професионалната реализация на Патриарха.

Колкото до отрицателите на Вазовото пътуване/четене/звучене по Европа, безспорно аргументите им са разнообразни, проявяват различни нива на естетически избори и теоретична подготвеност, но лесно могат да бъдат сведени до едно домашно, несъвсем теоретично определение – сантиментално, твърде сантиментално им се струва началото на това пътешествие...